

National Production in the Midst of Economic Defense

Seyyed Mahmoud Mortazavi Hashtroudi*

Morteza Yadgari**

Ruhollah Mehrjo***

ABSTRACT

Today, the importance of economic power and its prominent role in establishing an ideal society is not hidden from anyone, as far as it can be considered as one of the priorities of today's world; the priority based on which many global calculations and equations are formed. With the evolution in the concept of threat, economic threat and economic war are also considered as one of the dimensions of wars, and as a result, economic defense has also found meaning. In the classification of the tools that promote the defense authority in the economic field, various tools and methods can be classified in the economic defense. Examining the historical trend of per capita production and economic growth rate in Iran, as well as comparing it with other countries, shows important problems in Iran's economy. This research was written with the grounded theory method aimed at developing national production strategies in economic defense in the framework of the general policies of the Islamic Republic of Iran and the statements of Iran's Supreme Leader (He said that the backbone of the resistance economy is domestic production, and surely aid should be injected into it, and things that hinder its growth should be avoided). Its results showed that optimization of the structure and production planning system, targeted management of import and export development, modification of the consumption pattern, completion of the production value chain, expansion of knowledge-based production, self-sufficiency and self-reliance in strategic goods, and expansion of people-based production are considered among the national production strategies in the country's economic defense for dealing with sanctions and creating a resistance economy.

KEYWORDS: National production, Resistance economy, Economic defense, Economic embargo.

* Professor, doctor of family jurisprudence of Jamiat Al-Mustafa Al-Alamiya, professor of the higher levels of the seminary; email: mortazavi55870@gmail.com.

** University professor, PhD instructor at Shahid University; email: m_yadegari@ut.ac.ir.

*** Lecturer, PhD student of Social Communication Sciences, Shahid University; email: ram1568@yahoo.com.

تولید ملی در دفاع اقتصادی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۳۰

سید محمود مرتضوی هشترودی *

مرتضی یادگاری **

روح الله مهرجو ***

چکیده

امروزه اهمیت قدرت اقتصادی و نقش بارز آن در بنا نهادن جامعه‌های آرمانی، بر هیچ کس پوشیده نیست تا آنجا که می‌توان آن را از اولویت‌های دنیای امروز دانست؛ اولیوی که براساس آن بسیاری از محاسبات و معادلات جهانی شکل می‌گیرد. با تحول در مفهوم تهدید، تهدید اقتصادی و جنگ اقتصادی نیز یکی از ابعاد جنگ‌ها دانسته شده و در نتیجه، دفاع اقتصادی نیز معنا یافته است. در دسته‌بندی ابزارهایی که اقتدار دفاعی در عرصه اقتصادی را ارتقا می‌بخشند، ابزارها و روش‌های مختلفی در دفاع اقتصادی قابل طبقه‌بندی است که تولید ملی به سبب ضریب اثرگذاری بالاتری که در اقتصاد ملی دارد، از اهمیت و مفهومی ویژه برخوردار است. بررسی روند تاریخی تولید سرانه و نرخ رشد اقتصادی در ایران و همچنین، مقایسه آن با دیگر کشورها، بیان‌کننده معضلات مهمی در اقتصاد ایران است.

این تحقیق با روش تئوری داده‌بنیاد با هدف تدوین راهبردهای تولید ملی در دفاع اقتصادی در چارچوب سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران و بیانات مقام معظم رهبری (که فرمودند ستون فقرات اقتصاد مقاومتی تولید داخلی است و یقیناً باید هم به آن کمک تزریق شود، و از چیزهایی که مانع رشد آن است جلوگیری شود) نگاشته شده است و نتایج آن نشان می‌دهد بهینه‌سازی ساختار و نظام برنامه‌ریزی تولید، مدیریت هدفمند واردات و توسعه صادرات، اصلاح الگوی مصرف، تکمیل زنجیره ارزش تولید، گسترش تولید دانش‌بنیان، خودکفایی و خوداتکایی در کالاهای راهبردی، گسترش تولید مردم‌بنیان از راهبردهای تولید ملی در دفاع اقتصادی کشور برای مقابله با تحریم‌ها و ایجاد اقتصاد مقاومتی است.

واژگان کلیدی: تولید ملی، اقتصاد مقاومتی، دفاع اقتصادی، تحریم اقتصادی.

* استاد، دکترای فقه خانواده جامعه‌المصطفی العالمیه، استاد سطوح عالی حوزه علمیه

Email: mortazavi55870@gmail.com

Email: m_yadegari@ut.ac.ir

**استاد دانشگاه، مربی دکترا دانشگاه شاهد

***مدرس، دانشجوی دکتری علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه شاهد

Email: ram1568@yahoo.com

۱. مقدمه

با ظهور انقلاب اسلامی ایران، شکل جدیدی از حکومت در دنیا پدیدار شد که هم مردمی بود و هم اسلامی؛ حکومتی که بنای سازگاری با هیچ‌یک از ابرقدرت‌های شرق و غرب را نداشت و به هیچ قدرتی جز قدرت ایمان و پشتوانه مردم خویش وابسته نبود. ظهور این نوع جدید حکومتی، آن‌هم در منطقه‌ای مانند خاورمیانه که شاهراه حیاتی ارتباطی و قطب انرژی دنیاست، به مذاق مستکبرین ناخوشایند آمد. از آن ناخوشایندتر، صدور این انقلاب به دل‌ها و قلوب مسلمین و دیگر ملل است که به تازگی خود را در انقلاب‌های اسلامی منطقه نمودار کرده است. ذات وجود چنین نظامی برای اردوگاه استکبار، خطری همیشگی را به دنبال دارد. از این‌رو، از روزهای آغازین این مولود مقدس، بنای دشمنی را در اشکال گوناگون بنا نهادند. ابتدا به صورت ترورها و اقدامات خونین داخلی، غائله‌های گوناگون و سپس جنگ تمام‌عیار نظامی. این نکته نیز گفتنی است که تا جمهوری اسلامی ایران با حفظ ارزش‌های خود باقی بماند این دشمنی‌ها ادامه خواهد یافت. جنگ نظامی که پایان یافت، تاکتیک دشمن نیز تغییر کرد و به جای تهاجم نظامی، تهاجمات خود را به دیگر عرصه‌ها از جمله عرصه اقتصادی کشاند. وجود تحریم‌های گسترده و گاه بی‌نظیر اقتصادی پس از دوران جنگ و تنگ‌تر شدن هر روزه این حلقه محاصره تحریم‌ها، خود گواهی بر این مدعاست. در سوی دیگر این میدان، جمهوری اسلامی ایران که از جمله آرمان‌های آن، حمایت از مستضعفین و مبارزه با مستکبرین عالم است، در راه نیل به اهداف و ارزش‌های خویش وارد صحنه مبارزه شد و موفقیت‌های عمده‌ای در نبردهای نظامی، علم و فناوری و... به دست آورد.

اما راه‌حل بهینه برای کشور ما مدلی اقتصادی است که بتواند کشور ما را در شرایط جنگ و مبارزه به پیش برد. شرایطی که برخلاف دیگر کشورها برای ما شرایط گذرا نیست و حالت دائمی دارد. در این مدل اقتصادی به تحریم‌ها به‌عنوان فرصت‌هایی نگریسته می‌شود که می‌تواند از این فرصت‌ها برای کارا نمودن و اصلاح نقاط ضعف سیستم‌های اقتصادی کشور استفاده شود؛ مشکلاتی که زیر سایه سنگین درآمدهای کلان نفتی پوشیده بودند و روزه‌روز گسترده‌تر می‌شدند. بدیهی است که تعریف یک راهبرد کلان اقتصادی به نام اقتصاد مقاومتی به نسبت تعامل نظام اسلامی با نظام اقتصادی جهانی از سویی و تقابل و رویارویی یا به عبارت بهتر مقاومت در برابر خواسته‌های استکبار جهانی و نپذیرفتن سلطه آنان، مرتبط است. اقتصاد کشوری که دارای جهان‌بینی خاصی است و این جهان‌بینی با منافع ابرقدرت‌های روز دنیا در

تضاد است، اقتصاد خاصی خواهد بود؛ زیرا دشمنی با چنین کشوری پایدار بوده و در هر دوره‌ای به‌شکلی بروز می‌یابد.

از این‌رو باید همه راهبردها و سیاست‌های کشوری مثل ایران به‌گونه‌ای طراحی شود که از کیان آن در برابر تهدیدها حفاظت و مسیر رسیدن به اهداف کشور را هموار کند. وقتی نظامی مانند نظام جمهوری اسلامی در جبهه مقاومت در برابر استکبار و صهیونیسم جهانی است و امنیت نظام اسلامی در چارچوب مقاومت در برابر نظام سلطه تعریف می‌شود، باید دیگر زیرمجموعه‌های نظام مانند ساختارهای سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و حتی اقتصادی نظام اسلامی ضرورتاً با همین مفروض و شرایط مقاومت در برابر استکبار جهانی شکل گیرد و عمل کند.

از آنجاکه تولید ملی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های رشد اقتصادی می‌باشد، توجه به آن می‌تواند ما را در مسیر استقلال و شکوفایی اقتصادی پیش ببرد و مقام معظم رهبری نیز که آن را «بخش درون‌زای اقتصاد ما» می‌خوانند، در این خصوص می‌فرمایند: «حرکت خوب کشور به سمت اهداف والا و امکانات و شرایط موجود و همچنین تمرکز بدخواهان نظام اسلامی، نشان می‌دهد که حمایت از تولید ملی یک نیاز ضروری در شرایط کنونی است» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۱).

مجموعه شواهد و قرائن از جمله تشدید تحریم‌ها با هدف اختلال در توان تولید ملی کشور و افزایش عمق و گستره تهاجمات در عرصه‌های پولی و مالی و... در چند سال اخیر نشان از استفاده هدفمند دشمنان از ابزارهای اقتصادی و وجود تهدیدات و تهاجمات اقتصادی دارد و در این راستا، به‌منظور مدیریت وضع موجود، توجه به واژه دفاع اقتصادی و مؤلفه‌های اثرگذار در اقتصاد به‌ویژه تولید ملی به‌عنوان سپر مقاومت در دفاع اقتصادی مطرح می‌شود؛ اما نکته‌ای که در این راستا قابل بررسی و توجه است این است که راهبردهای موجود، به‌دلیل نبود نگاه یکسان و تعابیر مختلف، مسیرهای گوناگونی را طی نموده و مؤثر بودن آن محل تردید است. از این‌رو، راهبردهای دفاع اقتصادی ایران در چارچوب اقتصاد مقاومتی و با تأکید بر تولید ملی، که به ایجاد بازدارندگی، توانایی دفع تهدید و توانمندی درونی که باعث پایداری و رشد اقتصاد کشور شود، تدوین نشده است.

وجود روشن تهدیدات و تهاجمات دشمنان مانند تحریم‌های اقتصادی همه‌جانبه، همراه با میزانی از ضعف کشور در عرصه تولید ملی و وابستگی‌های اقتصادی، عدم درک روشن از موضوع جنگ اقتصادی، دفاع اقتصادی، تهدیدات اقتصادی، کافی نبودن راهبردهای مشخص و نظام‌مند در موضوع دفاع اقتصادی ضرورت‌های موضوع تحقیق را آشکار می‌کند. به‌موازات بیان ضرورت‌ها،

در خصوص مهم‌ترین دلایل اهمیت پرداختن به این تحقیق می‌توان به این نکته اشاره کرد که دستیابی به الگوهای دفاع اقتصادی، کمکی مؤثر به تصمیم‌گیران عرصه‌های اقتصادی کشور در قبال مهار تهاجمات اقتصادی دشمن خواهد بود و نقش تولید ملی به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین عوامل بازدارنده تهاجم و ارتقابخش توان دفاعی مورد بازبینی قرار خواهد گرفت.

۲. مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۲-۱. مطالعات در خصوص تولید ملی

غفارپور و چوبینه در پژوهشی با عنوان الزامات تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی به بیان موضوعاتی مانند هدف مقام معظم رهبری از نام‌گذاری سال گذشته به نام جهاد اقتصادی، مقابله با توطئه‌های دشمنان مانند تحریم‌ها و رسیدن به جهاد اقتصادی، خودکفایی و تقویت تولید ملی پرداخته‌اند و راهکارهای اجرایی برای حمایت از تولید ملی، که اصلی‌ترین مفهوم پیام مقام معظم رهبری در سیاست‌های اقتصادی بوده است، را ارائه نموده‌اند.

پیغامی (۱۳۹۱) در کتابی با عنوان تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی، به سخنان مقام معظم رهبری در اهمیت تولید ملی و استقلال اقتصادی پرداخته است. نگارنده راهکارهای کلان توجه به تولید و سرمایه ایرانی را همچون ابزار تعرفه، حمایت از کارگر، آموزش و پژوهش، بهره‌وری و خلق ارزش و... را تبیین می‌نماید.

مجیدزاده (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان حمایت از تولید ملی، کار و سرمایه ایرانی از منظر تولیدکنندگان به نظرات تولیدکنندگان بر سه محور مسائل پایدار تاریخی یا توسعه‌ای، مسائل کلان یا سیاست‌گذاری میان‌مدت و کوتاه‌مدت و مسائل خرد و به‌دشواری واردات مواد اولیه، چسبندگی قیمت‌ها، کوچک بودن اراضی، تقویت تشکل‌های تولیدی، بهره‌وری اندک و فاصله با دانش روز تولید اشاره کرده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که دولت می‌تواند با اتخاذ رویکرد توسعه‌ای معطوف به کاهش هزینه مبادله و پیشگیری از ابتلای اقتصاد ایران به بیماری هلندی از وقوع این عوارض به‌ویژه تورم، واردات و توان رقابتی اندک کمک کند.

ولی‌زاده (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان بهره‌وری نیروی کار سرمایه وکل عوامل تولید، وضعیت بهره‌وری کل عوامل تولید و شاخص بهره‌وری عوامل تولید در کل اقتصاد و به تفکیک بخش‌های اقتصادی و مقایسه آن با کشورهای عضو سازمان بهره‌وری آسیایی را بررسی می‌کند. نتایج این پژوهش نشان از پایین بودن شاخص بهره‌وری اقتصاد در ایران طی سال‌های ۶۸-۸۵ دارد و

عدم تحقق اهداف برنامه چهارم توسعه به دلیل عدم مدیریت مناسب در استفاده از منابع و اتکاء به رشد اقتصادی صرفاً بر مبنای نهاده‌های تولید بوده است.

۲-۲. مطالعات درباره تحریم‌های اقتصادی

منت و مصطفی‌پور (۱۳۹۲) در مقاله‌ای به بازخوانی تحریم‌های ناعادلانه، ویژگی‌ها، اهداف و اقدامات پرداخته و تحریم علیه کشورهای جنوب توسط آمریکا بعد از جنگ جهانی دوم و تحریم ایران به بهانه غنی‌سازی اورانیوم در قالب پنج موج و مدیریت انواع تحریم توسط مقامات ایران را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد آثار تحریم‌ها بر تضعیف ارزش پول ملی، افزایش نرخ ارز، محدودیت در خرید و تأمین کالاهای وارداتی و جلوگیری از صادرات، و تأثیر منفی بر بنگاه‌های اقتصادی می‌باشد.

حسینی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان اقتصاد ایران همراه با تحریم با تأکید بر عملکرد سال ۱۳۹۱ به سازوکار اثرگذاری تحریم‌های اخیر در حوزه سیاست‌های مالی ارزی و پولی و اثرات آن در بازار سرمایه و شاخص‌های کلان چون بیکاری و تورم پرداخته است. این پژوهش به توصیه‌های کلی در مقابله با تحریم‌ها همچون دیپلماسی سیاسی و اقتصادی، ایجاد ثبات در حوزه‌های ارزی و بازار کالاهای اساسی، تداوم اصلاحات ساختاری، شفافیت و اشراف اطلاعاتی، پشتیبانی از فعالیت‌های تولیدی آسیب‌پذیر پرداخته است.

۲-۳. پژوهش‌های درباره دفاع اقتصادی

سهرابی (۱۳۷۹) در پژوهشی به تشریح دیدگاه‌های امام در مورد مسئله دفاع و ابعاد آن، که در مجموع از آنها به دفاع همه‌جانبه تعبیر شده، پرداخته‌اند و با بیان راهبردهای دفاعی مدنظر ایشان به ابعاد خدامحوری، فرهنگ محوری، خودباوری و اتحاد (وحدت کلمه) و مردم‌گرایی اشاره نموده‌اند. همچنین، دفاع اقتصادی با این استناد که استقلال اقتصادی مقدمه‌ای بر استقلال سیاسی و خودکفایی اقتصادی بستری بر خودباوری در دنیای مستضعفین و دفع تهدید همه‌جانبه از اسلام و نظام اسلامی در بیشتر موارد به‌وضوح مورد تأکید قرار گرفته است.

شکوه (۱۳۹۱) در نگاه اجمالی به تحقیقات و اسناد دفاعی کشورهای دیگر، و تأکید آنها بر جنبه اقتصادی دفاع و امنیت در بین دیگر جنبه‌ها اعم از روانی، سیاسی و غیرنظامی دریافته است که موضوع توجه به مقوله دفاع اقتصادی فارغ از در نظر گرفتن واژه جنگ، نفس مقاومت‌سازی اقتصادی در مقابل چالش‌ها و بحران‌های اقتصادی، همواره مورد توجه دیگر کشورها و ملل دنیا بوده است.

در اسناد راهبردی دفاعی بررسی شده برخی از کشورها توجه به موضوع دفاع جامع (از جمله دفاع اقتصادی) تأکید شده است و تحقق راهبردهای دفاع ملی منوط به در نظر گرفتن بسیج منابع و امکانات در تمامی حوزه‌ها از جمله دستیابی به توان دفاعی در حوزه اقتصاد می‌باشد.

از آنجایی که جنگ اقتصادی مردم محور است و با هدف اعمال فشار بر مردم و ایجاد نارضایتی از وضع موجود باعث تضعیف حمایت مردم از حاکمیت می‌شود، راهبردهای دفاع اقتصادی نیز با تکیه بر مشارکت مردم معنا می‌یابد و از دیدگاه تهدیدمحوری، تمرکززدایی در عرصه اقتصادی کشورهای مختلف به عنوان یکی از اصول پدافند غیرعامل قابل رؤیت است.

کیوان حسینی و درودی (۱۳۸۷) با مطالعات انجام داده در حوزه دفاع اقتصادی بر این نکته تأکید دارند که «دفاع اقتصادی» یکی از ارکان مهم دفاع جامع یا «دفاع همه‌جانبه» بوده به این مفهوم که دفاع ملی تحقق نخواهد یافت، مگر آنکه تمامی بخش‌ها و اجزای شکل دهنده و نیز عناصر دخیل در اقتصاد ملی تعامل سازنده‌ای با هدف بسیج و به‌کارگیری توان کشور در حوزه‌های مختلف برای تأمین نیازهای جامعه شامل حفظ هویت ملی، نظم، افزایش سلامت، مبارزه با فقر، توسعه آموزش، گسترش فناوری، افزایش رفاه و تولید اقتصادی و هم‌زمان حضور مقتدر در صحنه اقتصاد بین‌الملل داشته باشند. اما در این مطالعات به راهبردهای دفاعی جهت نیل به اقتصادی پایدار با قدرت بازدارندگی مؤثر و توانایی دفع تهدید، با توجه به مؤلفه‌های دفاع همه‌جانبه توجه کافی نشده است.

بنابراین، دفاع اقتصادی ناظر بر خط‌مشی‌ها و راهکارهای اقتصادی، سیاسی، فرهنگی (بسیج منابع و امکانات) یک دولت به منظور به‌کارگیری عناصر قدرت ملی برای دفع تهدیدات و تهاجمات اقتصادی دشمنان بوده و بیان‌کننده راه‌ها و شیوه‌های کلان استفاده از قدرت اقتصادی و دیگر منابع در برابر تهدیدات و تهاجمات دشمنان خارجی می‌باشد.

۲-۴. پژوهش‌های درباره اقتصاد مقاومتی

میرمعزی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن بر این نکته تأکید دارد که الگوی اقتصاد مقاومتی، چشم‌اندازی کلان به اقتصاد دارد و این الگو، بنیانی نظری و عملی برای مدل‌سازی گونه ویژه‌ای از اقتصاد است که فعلاً خود را برای مواجهه با تحریم‌ها، بیش‌ازپیش آماده می‌کند. اقتصاد مقاومتی، حرکتی انفعالی نیست؛ بلکه اقتصادی است که در پی «مقاوم‌سازی»، «آسیب‌زدایی»، «ترمیم ساختارها» و «نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود اقتصادی» است. اقتصاد مقاومتی به معنای آمادگی روحی و عملی برای مقاومت در برابر حملات

اقتصادی دشمن، و پاسخ به آن در کوتاه‌مدت و حرکت به سمت طراحی الگوی اقتصادی در چارچوب الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت در بلندمدت است. اقتصاد مقاومتی مختص زمان تحریم و جنگ نیست؛ بلکه یک چشم‌انداز بلندمدت پیش روی اقتصاد ایران است.

همچنین، سیف (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی ایران تأکید می‌کند که اقتصاد مقاومتی به معنای ریاضت اقتصادی نیست؛ بلکه به مفهوم شکوفایی اقتصاد و رفع مشکلات موجود، در زیربخش‌های اقتصادی برای جلوگیری از امتیازدهی به دشمنان و بهبود سطح رفاه مردم است. در واقع، «اقتصاد مقاومتی» طراحی و مدل‌سازی ویژه‌ای از شرایط و سازوکارهای اقتصادی است که مبتنی بر آن، فضای اقتصادی کشور براساس فرض وجود حداکثر تحریم‌ها و فشارها، به صورت فعال و نه منفعل طراحی می‌شود. براساس نتایج پژوهش‌ها وجود رابطه معناداری بین گرایش کارآفرینانه و اقتصاد مقاومتی و همبستگی بالا بین حمایت از تولید ملی و گرایش کارآفرینانه، و تقویت یافته‌های فرهنگی در کشور، نشان‌دهنده این است که باید برای رفع نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت این زمینه تلاش پیوسته صورت گیرد.

در پژوهش‌ها به عوامل مهمی مانند کاهش وابستگی به نفت، مبارزه با فساد اقتصادی، افزایش امنیت اقتصادی، جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، و همچنین، توجه به ارتباط پس‌انداز و سرمایه‌گذاری با رشد اقتصادی، تلاش برای حاکمیت نظم و قانون، مبارزه با فساد در کشور، توجه به رشد متغیرهای فرهنگی در رابطه بین کارآفرینی، همبستگی بالای اقتصاد مقاومتی با مدیریت دانش، بومی‌سازی و اشاعه فرهنگ جهادی، تسهیل فرایند رشد و خلاقیت کارکنان در سازمان در شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی اشاره شده است.

در تحقیقات یادشده، پژوهشگران به موضوع تولید ملی و راهکارهای عملیاتی آن با رویکرد دفاعی و اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند. به همین دلیل باید تحقیقاتی در راستای نهادینه کردن مؤلفه‌های یادشده برای طراحی راهبردهای تقویت تولید ملی اقتصاد کشور به‌ویژه با الهام از سخنان مقام معظم رهبری انجام شود. باید یادآوری شود که ریشه بیماری‌ها در اقتصاد ایران در تحریم بیرونی نیست؛ بلکه در داخل کشور است. تحریم‌ها عامل بیماری‌های اقتصاد ایران نیستند؛ بلکه عامل ظهور بیماری‌های اقتصاد هستند و لازم است اقتصاد در درون خود خوشه‌ها و چرخه‌های پایدار ارزش‌آفرینی ایجاد نماید. برای مثال، بتواند دانایی‌ها را به دارایی و تهدیدات را به فرصت تبدیل نماید. اقتصاد مقاومتی تحقق نخواهد یافت، مگر آنکه تمام دستگاه‌ها و مردم در راه رسیدن به اقتصاد مقاومتی همکاری نمایند.

۳. مفهوم‌شناسی تولید ملی

تولید از منظر لغت‌نامه دهخدا یعنی از گوسفند بیچه گرفتن. (تاج المصادر بیهقی) (زوزنی). زاینده گردانیدن. (از اقرب الموارد). زاینیدن (متهی الارب) (ناظم الاطباء) (از اقرب الموارد). پرورش کردن. پدید آوردن چیزی از چیزی. (از اقرب الموارد). به معنی پیدا کردن. از اصل چیزی پدید آوردن. درضمن، تولید عبارت از یک جریان یا فرآیند^۱ است. این عبارت به نحوی در تمامی تعاریف تولید دیده می‌شود. به طور کلی، می‌توان گفت: تولید عمل تبدیل نهاده‌های تولید به کالاها و خدماتی است که برای مصرف یا سرمایه‌گذاری مورد نیاز است. به‌دیگرسخن، تولید به جریانی اطلاق می‌شود که عوامل تولید،^۲ یا نهاده‌ها،^۳ به کالاهای دیگری به نام محصولات،^۴ یا ستاده‌ها،^۵ تبدیل می‌شوند. به تعبیر کلی‌تر، به هر فعالیتی که باعث ایجاد مطلوبیت،^۶ در زمان حال یا آینده شود، تولید گفته می‌شود. بنابراین، عمل تبدیل نهاده‌هایی مثل زمین، کود، آب و سرمایه به محصولات مثل گندم یا جورا تولید گویند. با توجه به تعاریف یادشده، بدیهی است مفهوم تولید با مفاهیم دیگری مثل محصول یا تابع تولید متفاوت است.

درواقع، واژه تولید^۷ در لغت به معانی استخراج، فرآورده، محصول، کار، عمل، نتیجه، ارائه و تولید آمده است (فرهنگ لغت حمیم) و در اقتصاد، خلق مطلوبیت از طریق فعالیت انسانی است و می‌توان گفت تولید از نظر علم اقتصاد، دربردارنده خلق اشیا توسط انسان نیز هست؛ ولی شامل دیگر فعالیت‌های خدماتی چون حفاظت و نگهداری، پاکیزه‌سازی و... هم می‌شود (مریدی و نوروزی، ۱۳۷۳). در یک تعریف کلی‌تر، تولید عبارت است از هرگونه فعالیت و کار (صرف انرژی) که عنصر یا عناصری از طبیعت را به مصرف انسان نزدیک کند؛ برای مثال، کشت گندم که از یک دانه گندم چندین ده دانه به‌وجود می‌آورد؛ یعنی خاک را به مصرف نزدیک می‌کند (دانایی‌فرد، ۱۳۸۴، ص ۸۱۷).

۳-۱. تولید ملی

مجموعه کالاها و خدمات نهایی تولیدشده از سوی عوامل مولد موجود در یک کشور طی یک زمان معین که معمولاً یک‌ساله است با معیار دارا بودن تابعیت آن کشور «تولید ملی» نامیده می‌شود.

1. Process
2. Factors
3. Inputs
4. Products
5. Outputs
6. Utility
7. Production

بدین ترتیب، همه کالاها و خدمات تولید شده و نیز عایدات حاصل از سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده توسط ایرانیان مقیم داخل و خارج از کشور در تولید ملی محاسبه می‌شود (امام‌جمعه، ۱۳۹۱، ص ۲۵). مجموعه توانایی‌هاست که باعث می‌شود یک کشور از استعدادهای خود برای تبدیل بالقوه‌ها به بالفعل بهره‌برد و در این بین، واردات نیز باید به گونه‌ای باشد که ارزش افزوده کشور را ارتقا دهد. جهت حمایت از تولیدات داخلی قرار نیست که واردات قطع شود؛ بلکه واردات باید به گونه‌ای مدیریت شود تا ارزش افزوده تولیدات داخلی افزایش یابد (آل اسحاق، ۱۳۹۱، وبگاه پایداری).

منظور از تولید خالص ملی، تمامی کالاها و خدماتی است که اعضای یک «ملت» تولید کرده‌اند؛ خواه در داخل کشور باشد و خواه در خارج از کشور (دورنبوش و فیشر، ۱۳۸۲، ص ۶۰).

۳-۲. عناصر اصلی در تولید

از آنجایی که تولید، یک فرآیند است و فعالیت‌های انسان در منابع و تبدیل و تغییر در آن موجب آن چیزی می‌شود که از آن به تولید و فرآوری یاد می‌شود، لازم است که به دو عنصر اساسی در تولید و فرآوری توجه شود. عناصر اصلی تولید، کار و سرمایه است که باید وجود داشته باشد. اختلال یا فقدان هر یک به معنای فقدان تولید خواهد بود.

بی‌گمان عنصر اصلی و اساسی در تولیدات اقتصادی و فرآوری محصولات و کالا، منابع انسانی است. این انسان است که با بهره‌گیری از آن چیزی که به آن منابع مادی، سرمایه و ثروت گفته می‌شود، تغییراتی در منابع مادی می‌دهد و تولید و فرآوری را تحقق می‌بخشد؛ اما هیچ شک و شبهه‌ای نیست که تولید اقتصادی همواره متکی بر کارهای فکری و بدنی انسان بوده است؛ زیرا ساخت همان ماشین‌های کار، نیازمند گام نخست در تولید ماشین با کارهای فکری و بدنی انسان است. از این رو، آنچه بیش از هر چیز در سال‌های اخیر در کشورهای پیشرفته مورد توجه قرار گرفته، سرمایه انسانی بوده است. منابع انسانی دو نقش اصلی در تولید و رشد اقتصادی به عهده دارند.

امروزه دیگر کار به عنوان یک عامل کمی در تولید و توسعه مطرح نیست؛ بلکه توجه به کیفیت و کارایی نیروی کار و افزایش بهره‌وری به دلیل آثار و نتایج سودمند آن بسیار زیاد می‌باشد. به طور مثال، بازسازی ژاپن در سال‌های بعد از جنگ دوم جهانی عمدتاً به اتکای سرمایه انسانی گسترده آن کشور بود نه سرمایه‌های وارداتی از خارج یا منابع مادی آن کشور (مردوخی، ۱۳۶۸).

سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی و اعتلای کیفیت نیروی کار یکی از زمینه‌ها و راه‌های اصلی و اساسی افزایش بهره‌وری و تسریع رشد اقتصادی جامعه است. در بررسی‌های اقتصادی می‌توان

گفت که سرمایه انسانی یک مفهوم کاملاً «اقتصادی» است. در واقع، ویژگی‌های کیفی انسان، نوعی سرمایه است؛ زیرا این ویژگی‌ها می‌تواند موجب بهره‌وری و تولید بیشتر و درآمد و رفاه بیشتر شود. برخی سرمایه انسانی را ارتقاء بهبود تولیدی افراد دانسته‌اند (عمادزاده، ۱۳۶۲).

دومین عامل تعیین‌کننده دیگر در تولید اقتصادی و فراوری‌ها، سرمایه و منابع مادی است. سرمایه نیز به دو شکل در تولید نقش ایفا می‌کند: ۱. سرمایه به‌عنوان ثروت و پشتوانه کار و ۲. سرمایه به معنای منابع تولید و مواد خام. تولیدکننده همان‌گونه که به سرمایه‌ای انسانی به دو شکل سرمایه فکری و سرمایه فیزیکی و بدنی نیاز دارد، لازم است تا ثروتی در اختیار داشته باشد تا بتواند منابع انسانی را به کار گیرد و آن را فعال کند یا منابع مادی را تهیه و در اختیار گیرد تا با فعالیت و کار انسانی در منابع مادی تغییرات مطلوب و مناسبی را انجام دهد. بنابراین، همان اندازه که به منابع انسانی و سرمایه انسانی نیاز است، لازم است تا مال و ثروتی در اختیار باشد تا با به‌کاراندازی آن در حوزه اقتصادی، فراوری و تولیدات در کالا و خدمات انجام شود.

بسیاری از کشورهای جهان دارای مواد خام و منابع مادی هستند. به‌عنوان نمونه، کشورهای آفریقایی غنی‌ترین منابع مادی را در اختیار دارند و با آنکه حتی نیروی انسانی در حد مطلوبی را نیز دارا می‌باشند، ولی به سبب فقدان سرمایه نخستین یعنی ثروت و پشتوانه کار و تولید، نمی‌توانند از منابع خام خود استفاده و آن را فراوری کنند و به تولید محصولات برسازند. در برخی دیگر از کشورها، منابع انسانی و حتی ثروت و سرمایه در اختیار است؛ ولی فاقد منابع مادی و خام است تا بر آن، کار اقتصادی و تولید و فراوری انجام گیرد. به‌عنوان نمونه، ژاپن و بسیاری از کشورهای اروپایی فاقد منابع خام مادی هستند. کشورهایی می‌توانند سخن از استقلال همه‌جانبه بزنند که از نظر اقتصادی دارای استقلال اقتصادی باشند و از سرمایه انسانی (فکری و بدنی) و سرمایه مادی (ثروت و منابع خام) برخوردار باشند.

۳-۳. دفاع اقتصادی در اندیشه امام خمینی علیه‌السلام

مباحث اقتصادی بخش خاصی از اندیشه‌های فقهی - سیاسی حضرت امام را به خود اختصاص داده است. دلیل قابل طرح برای این مهم را می‌توان از نخستین آثار مکتوب حضرتش در فضای هدایت حرکت انقلاب اسلامی استخراج کرد. حضرت امام در مقطع زمانی یادشده در مواردی مباحث اقتصادی را در چارچوب افشای سیاست‌ها و توطئه‌های قدرت‌های استعمارگر علیه ایران اسلامی و ملل مسلمان و حتی ملت‌های محروم پیش می‌کشند و در برخی از موارد در جهت

اثبات جامعیت قوانین اسلام و توجه خاص این آیین الهی نسبت به امور مادی و اقتصادی جامعه اسلامی، به این مطلب (اقتصادی) توجه می‌نمایند.

یکی از فرازهای نگرش اقتصادی حضرت امام علیه السلام (به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی) در چارچوب اهتمام خاص ایشان نسبت به اصل پویایی و توجه به تحولات زمانی و مکانی قابل مشاهده است. در توضیح این مطلب باید اشاره کرد که براساس مطالب فصل مربوط به اصول حاکم بر اندیشه‌های فقهی - سیاسی حضرت امام علیه السلام، مورد تأکید قرار گرفت که ایشان با وجود تقید به بسیاری از مبانی سنتی، همواره نسبت به مقتضیات زمانی و مکانی و تجربیات، نوعی حساسیت و اهتمام ویژه‌ای داشته‌اند. این مسائل در رابطه با مباحث اقتصادی نیز به چشم می‌خورد. ایشان در مواردی توصیه‌هایی را در چارچوب مدیریت کلان اقتصادی کشور ارائه نموده‌اند؛ زیرا «ضرورت حصول به استقلال اقتصادی» و «ضرورت مشارکت گسترده مردمی در صحنه مدیریت کلان اقتصادی» بدیهی است. گاه نیز اقشار خاصی را در این مورد مخاطب خویش قرار داده‌اند مانند کشاورزان و... و حتی در مواردی ایشان روحانیون و علمای اسلام را نیز در این زمینه مورد خطاب قرار داده و ایجاد زمینه‌های لازم برای نوآوری در نظریه‌پردازی اقتصادی را از این قشر می‌خواهند: «و یکی از مسائل مهمی که به عهده علما و فقها و روحانیت است، مقابله جدی با دو فرهنگ ظالمانه و منحط اقتصادی شرق و غرب و مبارزه با سیاست‌های اقتصاد سرمایه‌داری و اشتراکی در جامعه است؛ هرچند که این بلیه دامنگیر همه ملت‌های جهان گردیده است» (صحیفه امام، ج ۲۰، ص ۳۳۹).

اما با این وصف، باید به این نکته محوری توجه داشت که در چارچوب تفکر اقتصادی حضرت امام علیه السلام «معنویت‌گرایی» و اهتمام خاص به چگونگی روابط انسان با مضامین معنوی و الهی از نقش و موقعیتی محوری برخوردار است: «مکتب اسلام یک مکتب مادی نیست، مکتب مادی معنوی است. مادیت را در پایه معنویت اسلام قبول دارد» (صحیفه امام، ج ۷، ص ۵۳۱). و بر همین اساس به انسان و نیازمندی‌های آن به‌عنوان هدف نهایی نظام اقتصادی اسلام تصریح می‌نمایند: «هدف اصلی و زیربنایی سیاست‌گذاری اقتصادی حکومت اسلامی، انسان است» (صحیفه امام، جلد ۹، ص ۴۵۷-۴۵۸).

این شیوه پرداختن به آرمان‌های معنوی و انسانیت، باعث شده است که تأکید بر خودباوری و پرهیز از انفعال در برابر بیگانگان به اصلی محوری در عرصه تفکر دفاعی و به‌ویژه دفاع اقتصادی ایشان تبدیل شود؛ از این رو در وصیت‌نامه سیاسی - الهی خویش تأکید می‌نمایند: «با اراده مصمم و

فعالیت و پشتکار خود به رفع وابستگی‌ها قیام کنید و بدانید که نژاد آریا و عرب از نژاد اروپا و آمریکا و شوروی کم ندارد» (صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۴۱۷).

مسئله بحث در مورد اصول اقتصادی اندیشه‌های فقهی - سیاسی حضرت امام علیه السلام نیازمند فرصت فراوانی است. از آنجاکه موضوع محوری این پژوهش دفاع همه‌جانبه و دفاع اقتصادی به‌عنوان یکی دیگر از سطوح راهبرد یادشده می‌باشد، در ادامه به اصول قابل استخراج در این چارچوب خواهیم پرداخت.

۴. اسناد بالادستی

۴-۱. سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی مرتبط با تولید ملی

با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی با رویکردی جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گرا ابلاغ می‌شود:

- پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان، پیاده‌سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به‌منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه؛
- محور قرار دادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به‌کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور؛
- استفاده از ظرفیت اجرای هدفمندسازی یارانه‌ها در جهت افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقاء شاخص‌های عدالت اجتماعی؛
- سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش، به‌ویژه با افزایش سهم سرمایه انسانی از طریق ارتقاء آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه؛
- افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی)، و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص؛
- تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید (مواد اولیه و کالاهای)؛

- مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی همراه با برنامه‌ریزی برای ارتقاء کیفیت و رقابت‌پذیری در تولید؛
- برنامه‌ریزی تولید ملی متناسب با نیازهای صادراتی، شکل‌دهی بازارهای جدید، و تنوع‌بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها به‌ویژه با کشورهای منطقه؛

۴-۲. سیاست‌های کلی تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی

سیاست‌های کلی تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی با ۲۳ بند از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ شده است که از طریق پایگاه اطلاع‌رسانی ایشان قابل بهره‌برداری می‌باشد.

- مفهوم دفاع اقتصادی

دفاع اقتصادی به مجموعه اقدامات یک یا چند کشور به منظور مقابله با تهاجم اقتصادی دشمن اطلاق می‌شود (جلالی فراهانی، ۱۳۹۰). دفاع اقتصادی، ساختن بنیانی قوی برای مقاومت در مقابل تکانه‌های خارجی را دربرمی‌گیرد. این دفاع متضمن تعبیه برنامه برای رویارویی با پیشامدها و ذخیره‌سازی منابع برای پشتیبانی از اقتصاد در خلال بحران‌ها می‌باشد (دری نوگورانی، ۱۳۸۷). در مجموع برداشت پژوهشگران این است که دفاع اقتصادی به مجموعه رویکردها، تدابیر و اقداماتی اطلاق می‌شود که به موجب آن ضمن مقابله با تهدیدات و تهاجمات اقتصادی دشمنان، باعث افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری‌های اقتصادی، تداوم فعالیت‌های اقتصادی، تسهیل مدیریت بحران‌های اقتصادی، ارتقای پایداری ملی و مصون‌سازی اقتصادی می‌شود. با توجه به ادبیات تحقیق مؤلفه‌های مهم توانایی، بازدارندگی و قدرت مقابله با تهدیدات و آسیب‌های اقتصادی و توانمندی اقتصادی به‌عنوان اجزای اصلی تشکیل‌دهنده دفاع اقتصادی می‌باشند و ضعف در آنها باعث هجوم دشمن و گسترش آسیب‌های درونی خواهد شد.

- ضعف در بازدارندگی

بازدارندگی عبارت است از متقاعد کردن حریف نسبت به اینکه هزینه‌ها و خطرات ناشی از خط‌مشی اتخاذی او، از منافع می‌شود بیشتر است (فریدمن، ۱۳۸۵: ۱۵۳). بازدارندگی عبارت است از اقدام یا مجموعه‌ای از اقدامات که برای پیشی جستن از اقدامات خصمانه دشمن صورت می‌گیرد. تنوری بازدارندگی یعنی کوشش یکی برای اعمال نفوذ در دیگری تا او را از اقدام به عملی که متضمن خسارت یا هزینه‌ای برای او می‌باشد، باز دارد (رئیس‌زاده، ۱۳۸۷، ص ۳۷۰).

مقام معظم رهبری در خصوص یکی از مصادیق بازدارندگی می‌فرمایند: «گفتند بنزین را تحریم می‌کنیم. یکی از مشکلات کار ما در طول زمان همین بوده است. ما کشور تولیدکننده نفت، مبالغ زیادی فرآورده نفت را که بنزین است، از خارج وارد می‌کردیم. اینها گفتند این نقطه ضعف جمهوری اسلامی است، نمی‌گذاریم بنزین وارد شود. مسئولین کشور ما، قبل از آنکه آنها دست به کار شوند، مشغول تهیه مقدمات شدند. کار به جایی رسید که در تولید بنزین، کشور عزیز ما خودکفا شد». (مقام معظم رهبری، ۹۰/۱/۱).

همچنین، ایشان در خصوص بازدارندگی در مقابله با تحریم‌های اقتصادی می‌فرمایند: «تحریم مال آنجایی است که دست شما بسته است. در هر بخشی که شما بتوانید از خودتان تحرک و پیشرفت نشان بدهید، طرف احساس می‌کند تحریم یک کار لغوی است، کار بیهوده‌ای است، کار ابلهانه‌ای است» (مقام معظم رهبری، ۹۳/۲/۱۰).

وجود تحریم‌های مختلف و چندگانه نشان از ضعف دفاع اقتصادی در مقوله بازدارندگی می‌باشد؛ زیرا اگر در هر بخشی از اقتصاد کشور بتوان بازدارندگی ایجاد نمود، دشمن از اعمال تحریم و تهدید اقتصادی منصرف خواهد شد. در قرآن کریم، مسلمانان موظف‌اند که استقلال اقتصادی خویش را حفظ کنند و از هرگونه وابستگی بپرهیزند که مایه ذلت و سرشکستگی آنان می‌شود؛ البته این بدان معنا نیست که با کشورهای بیگانه قطع رابطه کنند؛ بلکه دستور قرآنی این است که بیگانگان بر مسلمانان تسلط پیدا نکنند، چنانکه می‌فرماید: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نسا، ۱۴۱)؛ خداوند هرگز کافران را بر مؤمنان تسلطی نداده است. براساس این دستور قرآنی آنها باید از استقلال خویش در همه صحنه‌ها دفاع کرده، با اتخاذ سیاست‌های اصولی در روابط خود با بیگانگان راه هرگونه نفوذ و تسلط را بر آنان ببندند و پاسدار عزت و شرف اسلامی خویش باشند. بنابراین، یکی از مقوله‌های وضعیت دفاع اقتصادی موجود کشور، «ضعف در بازدارندگی» است.

– ضعف در قدرت مقابله (رفع و دفع) تهدید

توانایی ایستادن در برابر شوک‌ها هنگامی متصور است که شوک‌ها خنثی یا ناچیز باشند. همچنین این نوع فنریت هنگامی ممکن است که اقتصاد از مکانیسم‌هایی برخوردار باشد که آثار شوک‌ها را کاهش دهد که به‌عنوان «جذب شوک» از آن نام برده می‌شود. برای مثال، وجود بازاری انعطاف‌پذیر می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای جذب شوک‌ها عمل کند (بریگاگلیو، ۲۰۱۱، به نقل از سیف). اتکای به درآمدهای نفتی و عدم توسعه زیرساخت‌های اقتصادی در کشور باعث ضعف در «قدرت مقابله (رفع و دفع) تهدید» شده است.

رهبر انقلاب در خصوص ایجاد زیرساخت‌های مقابله با تهدیدات می‌فرمایند: «سال ۹۱ یک سال برجسته‌ای است. کارهای زیربنایی انبوهی صورت گرفت. درزمینه راه، درزمینه انرژی، درزمینه کشف منابع جدید نفت، درزمینه کشف منابع جدید اورانیوم، درزمینه ایجاد و توسعه نیروگاه و پالایشگاه و ده‌ها کار صنعتی بزرگ که اینها همه زیرساخت‌های اقتصادی آینده کشور است. بله! ما اگر این زیرساخت‌ها را از قبل فراهم کرده بودیم، تحریم دشمن همین مقدار اثر منفی را هم که کرد، نمی‌کرد» (مقام معظم رهبری، ۹۲/۱/۱). بنابراین، «ضعف قدرت مقابله (رفع و دفع) تهدید» یکی دیگر از مقوله‌های وضعیت دفاع اقتصادی موجود کشور می‌باشد.

– ضعف در توانمندی اقتصادی

وابستگی در کالاهای اساسی، وابستگی در زمینه محصولات کشاورزی، عدم امنیت کامل غذایی و عدم توجه به ساخت درونی اقتصاد، نشان از ضعف در توانمندی اقتصادی ما دارد. رهبر انقلاب در خصوص ایجاد توانمندی اقتصادی برای مقابله با تهدیدات می‌فرمایند: «یک اقتصاد مقاوم باید اقتصادی باشد که در ساخت درونی خود مقاوم باشد» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲). «ما باید به خودمان متکی باشیم به سرمایه‌های خودمان، به علم خودمان، به استعداد خودمان، به توانایی‌های مادی خودمان، به ذخایر زیرزمینی خودمان. نه اینکه راه دادوستد را ببندیم. اما نباید تسلیم و مقهور قدرت دشمن شویم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۱).

۵. روش تحقیق

نوع تحقیق در این پژوهش بنیادی-کاربردی و روش تحقیق «نظریه‌پردازی بر پایه داده‌ها (مبنایی)» می‌باشد. جامعه آماری شامل سخنان مقام معظم رهبری بوده که با روش کتابخانه‌ای اسناد گردآوری شده‌اند. با توجه به اخذ مدارک و مستندات متقن تدابیر رهبری از پایگاه ایشان پایایی و روایی کافی وجود دارد.

۵-۱. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در روش نظریه‌پردازی مبنایی، فرایند جمع‌آوری داده‌ها، نظم‌دادن و تجزیه و تحلیل داده‌ها به هم وابسته‌اند و هم‌زمان انجام می‌شوند. به عقیده استراوس و کوربین این فرایند، اعمالی را نشان می‌دهد که به وسیله آن نظریه‌ها بر پایه داده‌ها ساخته می‌شوند. این قسمت فرایند اصلی ساختن نظریه می‌باشد (ایمان و محمدیان، ۱۳۸۷). با عنایت به وجود شاخص‌هایی مانند پیچیدگی، تنوع،

فراگیری و شدت اثرگذاری تهدیدات و تهاجمات اقتصادی که در تدوین راهبردهای دفاع اقتصادی تأثیرگذار خواهند بود، استفاده از روش داده‌بنیاد جهت درک و تحلیل داده‌ها راهکارها مناسب می‌باشد. کاربردهای دیگر آن تدوین مدل‌های نظری و کشف راهبردها از منابعی مشخص در همین چارچوب است. در این پژوهش، از این روش برای کشف راهبردها از دیدگاه مقام معظم رهبری یاری می‌گیریم. با توجه به اینکه در این تحقیق جامعه آماری مجموعه سیاست‌ها و بیانات مقام معظم رهبری می‌باشد، داده‌ها و مقولات به‌منظور تدوین راهبردهای دفاع اقتصادی، استخراج شده و این داده‌ها با روش «تحلیل منطقی بر پایه داده‌ها (مبنایی)» تحلیل می‌شوند.

۵-۲. الگوسازی مفهومی بر اساس روش مفهوم‌سازی تئوری مبنایی

گلازر و اشتراوس (۱۹۶۷) برای نخستین بار رویکرد یا راهبرد مفهوم‌سازی تئوری بنیادی را به جامعه علمی معرفی کردند. هدف این راهبرد پررنگ کردن رویکرد استقرایی در پژوهش بود؛ زیرا در پی ایجاد تئوری از طریق داده‌های جمع‌آوری شده بود نه از طریق بررسی ادبیات پژوهش و آنگاه آزمون تئوری تدوین شده که در مجامع دانشگاهی و سازمان‌ها و شرکت‌ها رویکرد غالب است. محورهای مهم در این راهبرد کدها (قضایا) مفاهیم و مقوله‌های (مؤلفه‌ها) اعم از اصلی و فرعی هستند. این راهبرد داده‌های حاصل از منابع اطلاعاتی را به مجموعه‌ای از کدها، کدهای مشترک را به مقوله و آنگاه مقوله‌ها را به‌نوعی تئوری تبدیل می‌کند. رویه‌های عمده راهبرد مفهوم‌سازی بنیادی به شرح ذیل هستند:

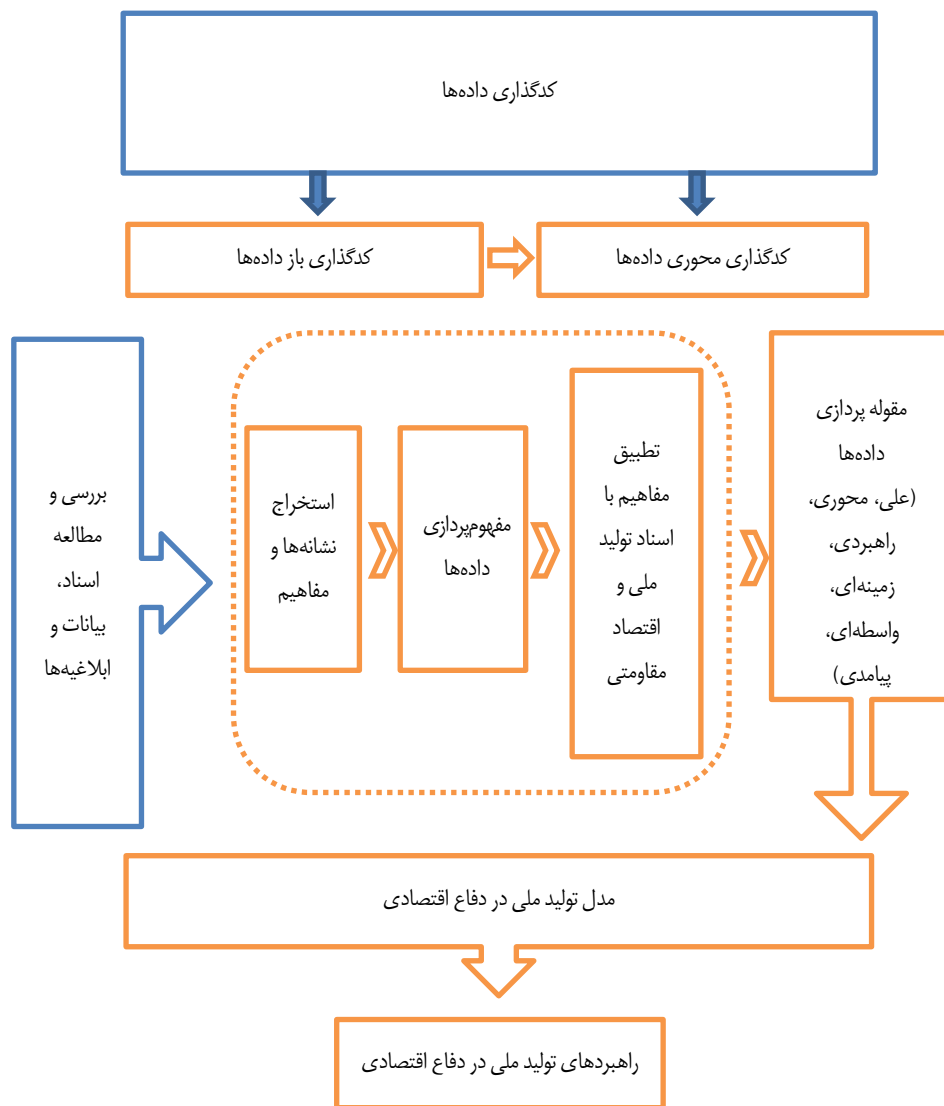
کدگذاری باز: نام‌گذاری مفاهیمی که بیان‌کننده رویدادهای قطعی و دیگر نمونه‌های پدیده‌ها هستند؛

کدگذاری محوری: رویه‌هایی که از طریق آنها داده‌ها در فرایندی مستمر با هم مقایسه می‌شوند تا پیوند بعد از کدگذاری باز بین مقوله‌ها مشخص شود؛

کدگذاری انتخابی (گزینش شده): به فرایند انتخاب مقوله محوری پیوند نظام‌مند آن با دیگر مقوله‌ها ارزش‌گذاری روابط آنها و درج مقوله‌هایی که نیاز به تأیید و توسعه بیشتری دارند اشاره می‌کند.

براساس این رویه‌ها در این راهبرد، نخست، سؤال پژوهش مطرح می‌شود و آنگاه برای پاسخ به این سؤال داده‌های اطلاعاتی گردآوری و تحلیل می‌شوند. داده‌هایی که از منبع اطلاعاتی (مصاحبه، بررسی اسناد و مدارک و...) به دست می‌آید در قالب جدول‌هایی سیر تکاملی خود را طی می‌کنند. بنابراین، نکات مهم داده‌ها احصا و برای هر نکته یک کد معین می‌شود و سپس با مقایسه

کدها چند کد که اشاره به یک جنبه مشترک پدیده مورد بررسی را دارند، عنوان «مفهوم» به خود می‌گیرند. آنگاه چند مفهوم یک مقوله و چند مقوله در قالب یک تئوری متجلی می‌شود. برای تحکیم تئوری حاصل تفاوت‌ها و شباهت‌های آن با پژوهش‌های دیگر در قالب بررسی ادبیات تحقیق بررسی می‌شود. اگر پژوهش‌های بیشتر اجزای آن تئوری را تأیید کنند، تئوری از استحکام بیشتری برخوردار است (دانایی فرد، ۱۳۸۴، ص ۵۷-۵۹).

شکل ۱: فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق (پیامدها: خروجی‌های حاصل از استخدام راهبردها)

۵-۳. جمع‌آوری داده‌ها

در این تحقیق از پایگاه اطلاع‌رسانی معظم‌له به نشانی اینترنتی www.khamenei.ir تمامی سخنان درباره سیاست‌های کلان ابلاغی از سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۳ در قلمرو ج.ا.ا جمع‌آوری شده است.

۵-۴. کدگذاری باز

برای کدگذاری اسناد تحقیق ابتدا اسناد به دو دسته کلی «سخنرانی و مصاحبه» و «ابلاغیه اسناد بالادستی» تقسیم شده‌اند که فهرست کامل آن شامل ۱۳۴۵ سند می‌باشد. برای هر سند مورد مطالعه یک شناسنامه سند تنظیم شد و سپس هنگام مطالعه اسناد آن بخشی از متن، که با مفاهیم این تحقیق مرتبط بود، استخراج و در سربرج درج شد. پس از استخراج نشانه‌ها که در واقع، مطالب برگرفته از متن سخنان و اسناد مرتبط با موضوع تحقیق بود، هریک از آنها به دقت مطالعه و یک برچسب در آن لحاظ شد.

۵-۵. مفهوم‌پردازی داده‌ها

نخستین گام در تجزیه و تحلیل داده‌ها، مفهوم‌پردازی آنهاست. منظور از مفهوم‌پردازی یعنی اینکه مورد مشاهده‌ای، جمله یا پاراگراف را انتخاب و به اجزایی تقسیم می‌کنیم و به هر کدام از پدیده‌ها یا رخدادها نام یا برچسبی می‌دهیم که یا نشانه آن پدیده است یا می‌تواند به جای آن بنشیند. در طول تحقیق ممکن است به ده‌ها یا صدها برچسب مفهومی دست یابیم. این مفاهیم باید مبنایی باشند؛ یعنی پدیده‌های مشابه با یکدیگر طبقه‌بندی شوند. جدول زیر نشان‌دهنده نمونه‌ای از فرآیند تولید مفاهیم اولیه و کلی از مکتوبات و سخنان مقام معظم رهبری می‌باشد.

جدول ۱: فرایند ساخت مفهوم

ردیف	نشانه (متن سخنان و ابلاغیه‌ها)	مفاهیم	مفهوم کلی	سند
۱	البته صرفه‌جویی هم یکی از مهم‌ترین کارهاست. هرچه ممکن بشود، در غیر کارهای لازم صرفه‌جویی خوب است.	صرفه‌جویی	مصرف	۱۶۹۰۶۰
۲	در اقتصاد مقاومتی، فرهنگ‌سازی مدیریت مصرف هم لازم است. صرفه‌جویی، چیز بسیار لازم و مهمی است.	صرفه‌جویی	مصرف	۱۹۱۰۳۱
۳	ما اگر می‌خواهیم و شعار می‌دهیم و می‌گوییم که جامعه ما باید روحیه مصرف‌گرایی را کنار بگذارد و خودش را از آن چیزهایی که در فرهنگ‌های غربی ترویج می‌شود، رها کند، عمل به آن، متوقف به عمل ماست. ما هستیم که باید این را به مردم یاد بدهیم.	مصرف‌گرایی	مصرف	۱۶۹۰۷۲

با توجه به نمونه یادشده جداول زیر بیان‌کننده مفاهیم اولیه برگرفته از «سخنرانی و مصاحبه» و «ابلاغیه اسناد بالادستی» است که به شرح زیر دسته‌بندی شده‌اند.

جدول ۲: مفاهیم اقتصادی در سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم، سوم، چهارم و پنجم

۱	جلوگیری از اسراف	۸	اهمیت دادن به تولید کالاهای اساسی
۲	افزایش خوداتکایی اقتصاد	۹	پرهیز از اسراف
۳	افزایش کارآفرینی	۱۰	افزایش تولید داخلی
۴	کاهش مصارف دولتی	۱۱	رشد بهره‌وری عوامل تولید
۵	افزایش بهره‌وری	۱۲	اهمیت دادن به کارآفرینی
۶	اهمیت دادن به فضای کسب‌وکار	۱۳	خودکفایی کالاهای اساسی
۷	افزایش تولید	۱۴	بهبود کیفیت فرآورده‌ها

جدول ۳: مفاهیم اقتصادی در سیاست‌های کلی انرژی و نفت و گاز، امنیت اقتصادی و سیاست‌های کلی اصل ۴۴

۱	تولید صیانت شده نفت
۲	اهمیت دادن به کارآفرینی
۳	افزایش بهره‌وری اقتصادی
۴	تولید نفت با دید موقعیت منطقه‌ای و جغرافیایی کشور
۵	بهبودسازی مصرف

جدول ۴: مفاهیم اقتصادی در سیاست‌های تشویق سرمایه‌گذاری، سیاست‌های کلی بخش مالی و سیاست‌های کلی بخش صنعت

۱	افزایش بهره‌وری
۲	اهمیت دادن به تولید ملی و قطع وابستگی به نفت
۳	اهمیت دادن به کارآفرینی
۴	اهمیت دادن به بهره‌وری اقتصادی
۵	افزایش بهره‌وری
۶	اهمیت دادن به فضای کسب‌وکار
۷	اهمیت دادن به کیفیت در اقتصاد

جدول ۵: مفاهیم اقتصادی در سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف و سیاست‌های کلی اشتغال

۱	اهمیت دادن به فرهنگ کار	۴	ارتقای تولیدات داخلی
۲	ارتقای تولید	۵	بهبود محیط کسب‌وکار
۳	ارتقای کارآفرینی	۶	افزایش بهره‌وری

جدول ۶: مفاهیم اقتصادی در سیاست‌های کلی تولید ملی و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

۱	ارتقای بهره‌وری عوامل تولید	۱۲	تقویت عوامل تولید
۲	ارتقای کیفیت تولید	۱۳	اهمیت دادن به تجربه در کار
۳	ارتقای کارآفرینی	۱۴	اصلاح الگوی مصرف
۴	بهبود فضای کسب‌وکار	۱۵	مصرف کالاهای داخلی
۵	افزایش بهره‌وری نیروی کار	۱۶	رقابت‌پذیری در تولید
۶	اهمیت دادن به کار و سرمایه ایرانی	۱۷	اهمیت دادن به تولید ملی
۷	اهمیت دادن به بخش تولید	۱۸	افزایش کمی و کیفی تولید
۸	درون‌زایی اقتصاد	۱۹	مدیریت مصرف
۹	افزایش تولید داخلی نهاده‌ها	۲۰	اهمیت دادن به تولید ثروت
۱۰	اهمیت دادن به تولید کالاهای اساسی	۲۱	اهمیت دادن به کارآفرینی
۱۱	رشد بهره‌وری	۲۲	

جدول ۷: مفاهیم اقتصادی در بیانات مقام معظم رهبری در مورد تولید ملی و مقاومت اقتصادی

۱	وابستگی اقتصادی	۳۸	صرفه‌جویی
۲	وابستگی در نیازهای اساسی	۳۹	مصرف بهینه
۳	فساد اقتصادی	۴۰	اصلاح الگوی مصرف
۴	معیوب بودن ساختار اقتصاد	۴۱	اصلاح نظام پولی
۵	عدم ثبات در قوانین	۴۲	اصلاح نظام مالیاتی
۶	ضعف در تصمیم‌گیری‌ها	۴۳	اصلاح نظام بانکی
۷	مدیریت اجرایی نامناسب	۴۴	کاهش خام‌فروشی
۸	عدم برنامه‌ریزی	۴۵	توسعه صنایع تکمیلی
۹	ضعف در بازدارندگی	۴۶	اقتصاد دانش‌بنیان
۱۰	عدم خودانکایی	۴۷	خلاقیت و نوآوری در اقتصاد
۱۱	ضعف در توانمندی اقتصادی	۴۸	ابتکار در اقتصاد
۱۲	تقویت زیرساخت‌های تولید	۴۹	جهاد اقتصادی
۱۳	حمایت از تولید ملی	۵۰	اقتصاد مقاومتی تضمین‌کننده اقتصاد مقاوم
۱۴	مصرف کالای داخلی	۵۱	ارتقای مهارت‌های نیروی کار
۱۵	حمایت سرمایه‌گذاری	۵۲	آموزش و تربیت نیروی کار
۱۶	تأمین امنیت سرمایه‌گذاری	۵۳	افزایش صادرات غیرنفتی
۱۷	توسعه سرمایه‌گذاری	۵۴	حمایت از صادرات
۱۸	کنترل واردات	۵۵	حمایت از گسترش کشاورزی
۱۹	مدیریت واردات	۵۶	افزایش تولیدات کشاورزی
۲۰	حمایت از بخش خصوصی	۵۷	ارتقاء کیفیت تولیدات داخلی
۲۱	مشارکت فعال مردم در امر اقتصاد	۵۸	افزایش تولید داخلی
۲۲	مقاومت در مقابل تهدیدات	۵۹	ارتقاء بهره‌وری عوامل تولید
۲۳	حمایت از کارآفرینی	۶۰	ارزش‌های اسلامی
۲۴	اشتغال‌زایی	۶۱	کار
۲۵	استقلال اقتصادی	۶۲	خودباوری
۲۶	خودکفایی	۶۳	وجدان کاری

۲۷	خودانگاری	۶۴	روحیه فناعت
۲۸	اقتدار اقتصادی	۶۵	فرهنگ کار
۲۹	ثبات اقتصادی	۶۶	تقویت فرهنگ تولید
۳۰	رونق اقتصادی	۶۷	روحیه و فکر جهادی
۳۱	پیشرفت اقتصادی	۶۸	سرمایه‌های معدنی
۳۲	عدالت اقتصادی	۶۹	منابع طبیعی
۳۳	انعطاف‌پذیری	۷۰	مزیت استراتژیکی و جغرافیایی
۳۴	تهدید اقتصادی	۷۱	تنوع اقلیمی
۳۵	تحریم اقتصادی	۷۲	همکاری اقتصادی با دنیای اسلام
۳۶	جنگ اقتصادی	۷۳	استفاده از ظرفیت‌های بالقوه مردمی
۳۷	نفت و گاز	۷۴	محاصره اقتصادی

برای شکل‌گیری مفاهیم و مفهوم‌پردازی داده‌ها در این تحقیق ابتدا برای یافتن محورهای مشترک بین آنها یک مقایسه یا تطبیق مستمر بین گزاره‌های منتخب کدگذاری شده انجام شده است و از طریق پرسیدن سؤالات ساده‌ای مانند چه، که، چگونه، چقدر، تجزیه و تفکیک شده و در ادامه مقایسه و رویدادهای مشابه به یکدیگر گروه بندی شده است و عنوان «مفهومی مشابه» به خود گرفته است. در این تحقیق از کنار هم قرار دادن مفاهیم مرتبط اولیه که از نشانه‌ها استنتاج شده بود ۴۰ مفهوم کلی در جدول ذیل استخراج شد.

جدول ۸: مفاهیم کلی مستخرج از مفهوم‌های اولیه برگرفته از سخنان و ابلاغیه‌های مقام معظم رهبری

مفاهیم کلی			
۱	درون‌زایی اقتصاد	۲۱	استقرار نظام ملی نوآوری
۲	اقتصاد مولد	۲۲	خودکفایی در تولید کالاهای اساسی
۳	مصرف کالاهای داخلی	۲۳	اصلاح الگوی مصرف
۴	فرهنگ جهادی کار	۲۴	کاهش مصارف دولتی
۵	انقلابی و ارزشی بودن نیروی کار	۲۵	بهبود استانداردها
۶	مقابله با تحریم اقتصادی	۲۶	شفاف‌سازی اقتصاد و مبارزه با فساد
۷	مدیریت مخاطرات اقتصادی (تاب‌آوری اقتصاد)	۲۷	امنیت سرمایه‌گذاری
۸	مقاوم بودن اقتصاد	۲۸	سرمایه‌گذاری خارجی
۹	اصلاح نظام توزیع	۲۹	اصلاح نظام قیمت‌گذاری
۱۰	برونگرایی اقتصاد	۳۰	استفاده بهینه از منابع
۱۱	اقتصاد دانش‌بنیان	۳۱	برداشت صیانتی از منابع
۱۲	سرمایه انسانی	۳۲	کارگاه‌های متوسط و کوچک
۱۳	خلاقیت	۳۳	کارآفرینی
۱۴	تقویت عوامل تولید	۳۴	بهبود محیط کسب‌وکار
۱۵	ارتقای مدیریتی	۳۵	مشارکت آحاد مردم در اقتصاد

مفاهیم کلی			
۱۶	فعالیت عادلانه اقتصادی	۳۶	قطع وابستگی به نفت
۱۷	دستیابی به بازارهای جدید	۳۷	رقابت‌پذیری اقتصاد
۱۸	ورود بخش خصوصی به اقتصاد	۳۸	ثبات در اقتصاد ملی
۱۹	ارتقای کیفیت محصولات داخلی	۳۹	تکمیل زنجیره ارزش
۲۰	اصلاح نظام پولی و مالی	۴۰	کاهش اندازه دولت

۵-۶. کدگذاری محوری

روند طبقه‌بندی مفاهیم را که به نظر می‌رسد به پدیده‌های مشابه ربط پیدا می‌کند، مقوله‌پردازی می‌نامند. در تحقیق حاضر، به مفاهیم اولیه حمایت از تولید ملی، تقویت زیرساخت‌های تولید، افزایش تولید داخلی نهاده‌ها، ارتقاء کیفیت تولیدات داخلی، تقویت فرهنگ تولید و... مفاهیم کلی «مصرف کالاهای داخلی، تکمیل زنجیره ارزش، درون‌زایی اقتصاد، تقویت عوامل تولید، ارتقای کیفیت محصولات داخلی» اطلاق شد که مقوله مرتبط با آن با عنوان «تقویت تولید درون‌زای داخلی» می‌باشد که در جدول زیر به‌عنوان نمونه نشان داده شده است:

۱۳۹

فصلنامه علمی در دفاع اقتصادی

جدول ۹: مقوله‌پردازی

مفاهیم اولیه	تعداد	مفهوم کلی	مقوله
حمایت از تولید ملی	۷	مصرف کالاهای داخلی	تقویت تولید درون‌زای داخلی
تقویت زیرساخت‌های تولید	۴	تکمیل زنجیره ارزش	
افزایش تولید داخلی نهاده‌ها	۹	درون‌زایی اقتصاد	
ارتقاء کیفیت تولیدات داخلی	۶	تقویت عوامل تولید	
تقویت فرهنگ تولید	۸	ارتقای کیفیت محصولات داخلی	

در این مرحله، با کدگذاری محوری، ۴۰ مفهوم کلی شناسایی شده در مرحله قبل، با توجه به چارچوب تحقیق، به ۱۲ مقوله مندرج در جدول ذیل تبدیل شده است.

جدول ۱۰: مقوله‌های مستخرج از مفاهیم کلی

ردیف	مفاهیم کلی در مرحله کدگذاری باز	مقوله‌ها
۱	تکمیل زنجیره ارزش	تقویت تولید درون‌زای داخلی
	درون‌زایی اقتصاد	
	اقتصاد مولد و مصرف کالاهای داخلی	
	تقویت عوامل تولید	
	ارتقای کیفیت محصولات داخلی	

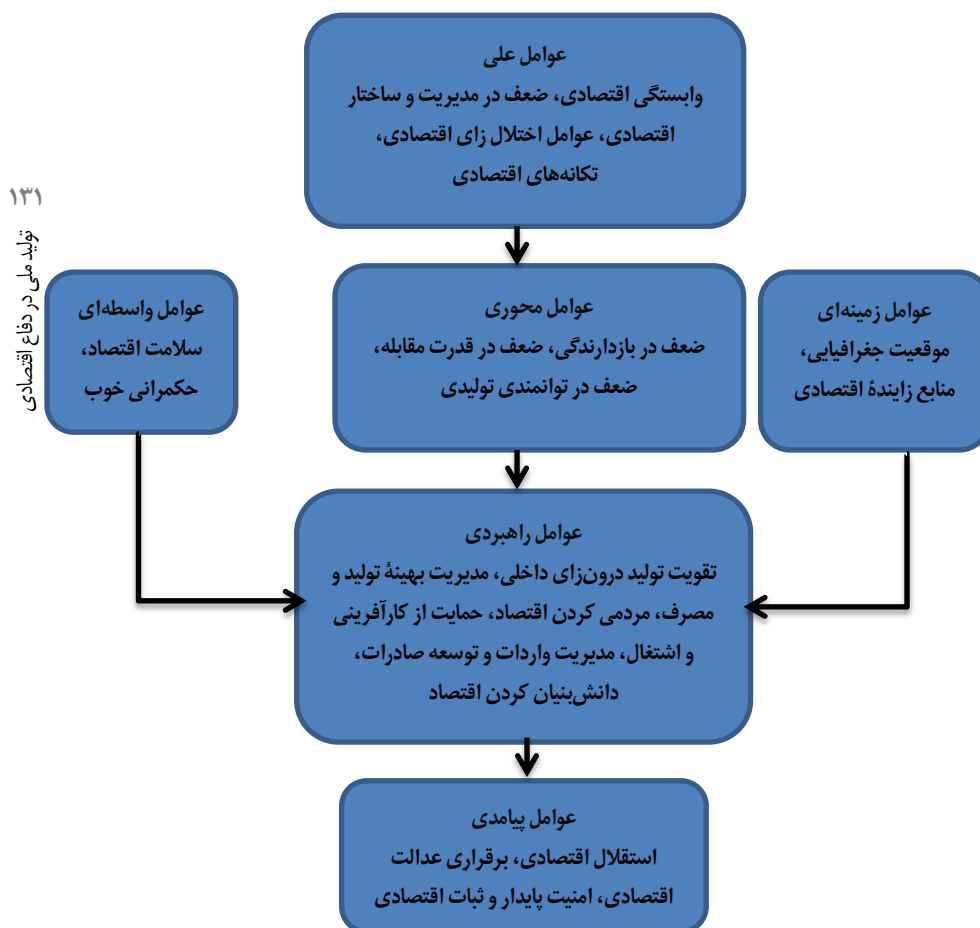
ردیف	مفاهیم کلی در مرحله کدگذاری باز	مقوله‌ها
۲	خودکفایی در تولید کالاهای اساسی	استقلال اقتصادی
	قطع وابستگی به نفت	
۳	اصلاح الگوی مصرف	مدیریت بهینه تولید و مصرف
	کاهش مصارف دولتی	
	بهبود استانداردها	
۴	فرهنگ جهادی کار	جهاد و مقاومت اقتصادی
	انقلابی و ارزشی بودن نیروی کار	
	مقابله با تحریم اقتصادی	
	مدیریت مخاطرات اقتصادی (تاب‌آوری اقتصاد)	
۵	مقاوم بودن اقتصاد	سلامت اقتصادی
	شفاف‌سازی اقتصادی و مبارزه با فساد	
۶	اصلاح نظام پولی و مالی	برقراری عدالت اقتصادی
	اصلاح نظام توزیع و فعالیت عادلانه اقتصادی	
۷	مشارکت آحاد مردم در اقتصاد	مردمی کردن اقتصاد
	رقابت‌پذیری اقتصاد	
	ورود بخش خصوصی به اقتصاد	
۸	کارآفرینی کارگاه‌های متوسط و کوچک	حمایت از کارآفرینی و اشتغال
	بهبود محیط کسب‌وکار	
۹	ثبات در اقتصاد ملی	امنیت پایدار و ثبات اقتصادی
	امنیت سرمایه‌گذاری خارجی	
۱۰	برونگرایی اقتصاد	مدیریت واردات و توسعه صادرات
	دستیابی به بازارهای جدید	
	تنوع‌بخشی در مبادی واردات	
۱۱	اقتصاد دانش‌بنیان	دانش‌بنیان کردن اقتصاد
	سرمایه انسانی	
	خلاقیت	
	استقرار نظام ملی نوآوری	
۱۲	استفاده بهینه از منابع	حکمرانی خوب
	برداشت صیانتی از منابع	
	اصلاح نظام قیمت‌گذاری	
	کاهش اندازه دولت و ارتقای مدیریتی	

۵-۷. کدگذاری انتخابی

کدگذاری انتخابی مهم‌ترین مرحله نظریه‌پردازی است که در آن، پژوهشگر مقوله‌های محوری را به مقوله‌های دیگر ربط می‌دهد و ارتباط آنها را بیان می‌کند و مقوله‌هایی که احتیاج به بهبود و بازنگری دارند را اصلاح می‌کند. در حقیقت، پژوهشگر می‌کوشد تا با برقراری ارتباط بین مقوله‌ها و براساس این ارتباط‌ها، تصویری خلق کند یا به گفته دیگر داستانی نقل کند (منوریان و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۳۴).

این مرحله مشتمل بر ترسیم یک نمودار است که «الگوی کدگذاری» نامیده می‌شود. الگوی کدگذاری، روابط بین شرایط علی، راهبردها، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و پیامدها را نمایان می‌کند. با بررسی این الگو، شما مشاهده می‌کنید که شش جعبه (یا مقوله) از اطلاعات وجود دارد (دانایی فرد، ۱۳۸۴، ص ۸۴):

۱. شرایط علی: مقوله‌هایی مربوط به شرایطی که بر مقوله محوری تأثیر می‌گذارند؛
۲. زمینه: شرایط خاصی که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند؛
۳. مقوله محوری: یک صورت ذهنی از پدیده‌ای که اساس فرآیند است؛
۴. شرایط مداخله‌گر: شرایط زمینه‌ای عمومی که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند؛
۵. پیامدها: کنش‌ها یا برهم‌کنش‌های خاصی که از پدیده محوری منتج می‌شود.

شکل ۲. مدل راهبردی تولید ملی در دفاع اقتصادی

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر می‌کوشد به منظور نقش راهبردهای تولید ملی در دفاع اقتصادی با تمرکز بر سیاست‌های کلی نظام و سخنان مقام معظم رهبری به‌ویژه مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی، به صورت یکپارچه به بررسی و احصای عوامل تهدیدزای خارجی بر اقتصاد کشور، پیامد این عوامل بر تولید ملی، راهبردهای مطروحه تولید ملی به شرح ذیل همراه با توجه به عوامل زمینه‌ای و شرایط واسطه‌ای، جهت رسیدن به یک شرایط مطلوب پردازد که در آن تولید ملی با مشخصه‌های بازدارندگی، پایداری و ارزش‌افزایی بالا نقش بسزایی در اقتصاد مقاوم کشور خواهد داشت. جهت بررسی نقش راهبردهای مطرح شده تولید ملی در دفاع اقتصادی مقوله‌های تحقیق با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و تولید ملی تطبیق داده شده‌اند. این راهبردها همراه با شماره بندهای مرتبط از اسناد یادشده در جدول ۱۱ ارائه شده است.

جدول ۱۱: جدول تطابق مقوله‌های تحقیق با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و تولید ملی

ردیف	تدابیر راهبردی تولید ملی در دفاع اقتصادی در چارچوب اقتصادی مقاومتی	مقوله‌های مرتبط	بندهای سند اقتصاد مقاومتی	بندهای سند تولید ملی
۱	ریزی بهینه‌سازی ساختار و نظام برنامه تولید و استفاده بهینه از منابع	حکمرانی خوب سلامت اقتصادی مدیریت بهینه تولید و مصرف	۸، ۱۶، ۱۹، ۲۳	۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۶، ۲۱، ۲۲، ۱۷، ۱۸
۲	مدیریت هدفمند و تنوع‌بخشی در مبادی واردات و حمایت از توسعه صادرات کالاهای نهایی و خدمات دانش‌بنیان	مدیریت واردات توسعه صادرات	۱۸، ۱۳، ۱۱، ۱۴، ۲، ۶، ۱۰، ۱۵	۶
۳	اصلاح الگوی مصرف دولت و خانوار	مدیریت بهینه تولید و مصرف	۳، ۲۴، ۲۰، ۴، ۱۵، ۵، ۱، ۶، ۸، ۲۱	۱۹، ۱۲، ۱، ۶، ۲، ۱۳، ۴، ۷، ۱۵، ۱۹، ۲۰
۴	تکمیل زنجیره ارزش، حمایت از ارتقاء کیفی و افزایش کمی تولید ملی با تمرکز بر محصولات راهبردی	تقویت تولید درون‌زای داخلی ارتقاء کیفیت محصولات داخلی	۵، ۱۵، ۱، ۲، ۳، ۴، ۷، ۲۴، ۸، ۱۱، ۶	۲، ۴، ۵، ۱، ۳، ۶، ۱۰، ۹، ۱۴، ۱۹، ۲۰، ۱۵، ۲۲، ۷
۵	گسترش تولید دانش‌بنیان و دهی نظام خلاقیت و نوآوری در سامان حمایت از تولید ملی	دانش‌بنیان کردن اقتصاد تقویت تولید درون‌زای داخلی	۲، ۱۱، ۵، ۶، ۸، ۳، ۱، ۲۴، ۴	۲، ۳، ۱، ۱۲، ۳، ۴، ۱۴، ۱۰، ۹، ۶، ۴، ۲۲، ۱۹
۶	مصونیت و پایداری تولید ملی با بهبود شاخص‌های مقاومت اقتصادی	سلامت اقتصادی جهاد و مقاومت اقتصادی امنیت پایدار و ثبات اقتصادی تقویت تولید درون‌زای داخلی	۱۲، ۲۰، ۲۲	۱۱
۷	خودکفایی و خوداتکایی در نظام تأمین سازی کالاهای راهبردی و و ذخیره ارتقاء معیشت مردم	برقراری عدالت اقتصادی استقلال اقتصادی	۶، ۷، ۱۱، ۱۴	۴

ردیف	تدابیر راهبردی تولید ملی در دفاع اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی	مقوله‌های مرتبط	بندهای سند اقتصاد مقاومتی	بندهای سند تولید ملی
۸	گسترش تولید مردم بنیان با توسعه بازار سرمایه و حمایت از کارآفرینی و سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی	حمایت از کارآفرینی و اشتغال مردمی کردن اقتصاد تقویت تولید درون‌زای داخلی	۱، ۲۰، ۲۲	۹، ۱۱، ۱۴، ۱۷
۹	ثبات در اقتصاد و تقویت تولید ملی با اصلاح نظام پولی و مالی	امنیت پایدار و ثبات اقتصادی، حکمرانی خوب برقراری عدالت اقتصادی	۱۰، ۱۱، ۱۹، ۶، ۸، ۱۷، ۹، ۱۵	۲، ۴، ۷، ۱۵، ۱۹، ۲۰

۷. توصیه‌های کلی و پیشنهادها

- دیپلماسی سیاسی، حقوقی و اقتصادی در مقابله با تحریم‌ها تقویت شود؛
- سیاست‌های اقتصادی با هدف کاهش عدم تعادل‌ها و ایجاد ثبات به‌ویژه در حوزه‌های ارزی، مالی دولت، بازار پول و بازار کالاهای اساسی دنبال و بسته‌های اجرایی با این جهت‌گیری اجرا شوند؛
- تداوم اصلاحات ساختاری همچون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و طرح تحول اقتصادی هدفمندی یارانه‌ها، اصلاح نظام مالیاتی و تأمین مالی دنبال شود؛
- شفافیت و افزایش اشراف اطلاعات اقتصادی و حذف رانت دنبال شود. در رسیدگی و تصویب لایحه اصلاح مالیاتی تسریع شود؛
- اقدامات جبرانی برای اقشار آسیب‌پذیر و گروه‌های پایین و متوسط درآمدی در چارچوب هدفمندسازی یارانه‌ها دنبال شود؛
- مقاوم‌سازی و پشتیبانی از فعالیتهای اقتصادی و تولیدی آسیب‌پذیر از تحریم به‌ویژه بنگاه‌های کوچک و متوسط به‌صورت هدفمند و نه به‌صورت همگانی انجام شود؛
- با انتظارات تورمی و تعمیم فضای یأس در جامعه مقابله شود. این امر از آنجا اهمیت می‌یابد که تمام حجه‌های اقتصادی بیرونی با فضا سازی رسانه‌ای و مهندسی انتظارات انجام پذیرفته است.

منابع

۱. امام خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۸۵). صحیفه امام، ۲۲ جلد، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
۲. ایمان، محمدتقی، و محمدیان، منیژه (۱۳۸۷). روش‌شناسی نظریه‌پردازی بنیادی. حوزه و دانشگاه، ۱۴(۵۶)، ۳۱-۵۴.
۳. پیغامی، عادل (۱۳۹۱). تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی. تهران: مؤسسه فرهنگی سدید، مرکز تحقیقات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۴. حسینی، سید شمس‌الدین (۱۳۹۲). اقتصاد ایران همراه با تحریم با تأکید بر عملکرد سال ۱۳۹۱، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۱(۲)، ۵-۲۰.
۵. کیوان‌حسینی، سیداصغر و درودی، مسعود (۱۳۸۷). رویکرد دفاع همه‌جانبه در چارچوب تفکر دفاعی امام علیه السلام، مجله سیاست دفاعی، ۶۶، ۹-۲۴.
۶. دانایی‌فرد، حسن (۱۳۸۴). تئوری‌پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی: استراتژی مفهوم‌سازی تئوری بنیادی. دانشور، ۱۱، ۵۷-۷۰.
۷. دری‌نوگورانی، حسین (۱۳۸۷). دفاع اقتصادی: جایگاه اقتصاد در دفاع همه‌جانبه و نقش نیروهای مسلح (با تأکید بر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی). فصلنامه آفاق امنیت، ۴ و ۵، ۱۱۱-۱۴۱.
۸. دورنبوش، رودیگر، و فیشر، استانلی (۱۳۸۲). اقتصاد کلان. ترجمه محمدحسین تیزهوش تابان، چاپ پنجم، تهران: سروش.
۹. زمان‌زاده، حمید (۱۳۹۲). یک دهه عملکرد اقتصاد ایران در آینه شاخص‌های کلان اقتصادی. مجله تازه‌های اقتصاد، ۸(۱۲۹)، ۳۵-۴۳.
۱۰. سهرابی، محمد (۱۳۷۹). استراتژی دفاعی در اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی علیه السلام. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
۱۱. سیف، اله‌مراد (۱۳۹۱). الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه آفاق امنیت، ۵(۱۶)، ۵-۲۲.
۱۲. شکوه، حسن (۱۳۹۱). اقتصاد و دفاع ملی (چارچوبی برای مطالعه). فصلنامه مطالعات راهبردی، ۵۷، ۹۳-۱۲۰.

۱۳. عمادزاده، مصطفی (۱۳۶۲). اقتصاد آموزش و پرورش. اصفهان: جهاد دانشگاهی.
۱۴. مجیدزاده، رضا (۱۳۹۱). حمایت از تولید ملی، کار و سرمایه ایرانی از منظر تولیدکنندگان، تهران: معاونت پژوهش‌های اقتصادی مرکز تحقیقات استراتژیک، گزارش راهبردی شماره ۱۵۸.
۱۵. مردوخی، بایزید (۱۳۶۸). نقش سرمایه انسانی در توسعه اقتصادی. مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی، ۳.
۱۶. مریدی، سیاوش، و نوروزی، علیرضا (۱۳۷۳). فرهنگ اقتصادی، تهران: پیشبرد و نگاه.
۱۷. منت، داوود، و مصطفی‌پور، منوچهر (۱۳۹۲). بازخوانی تحریم‌های ناعادلانه، ویژگی‌ها، اهداف و اقدامات. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۱(۲)، ۲۱-۴۲.
۱۸. منوریان، عباس، حسین‌زاده، ماشاالله، موحدی، مسعود، و مقیمی، سید محمد (۱۳۹۱). تبیین خط‌مشی‌گذاری توسعه صادرات بنگاه‌های کوچک و متوسط با استفاده از راهبرد نظریه‌پردازی داده بنیاد. مجله مدیریت دولتی، ۴(۳)، ۱۲۳-۱۴۴.
۱۹. میرمعزی، سیدحسین (۱۳۹۲). اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن (با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری). اقتصاد اسلامی، ۱۲(۴۷)، ۴۹-۷۶.
۲۰. ولی‌زاده، پروین (۱۳۸۸). بهره‌وری نیروی کار، سرمایه و کل عوامل تولید. تهران: اداره بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی بانک مرکزی.

21. Newman, W. L., (1997). Social research methods: qualitative and quantitative approaches. USA: Allen & Bacon.

22. www.khamenei.ir

